خەلقئارالىق
مۇتەخەسسىسلەرنىڭ قوش
تىللىق مائارىپقا بەرگەن
تەۋسىيىنامىسى

ئەركىن سىدىق

2010- يىلى 9- ئاينىڭ 15-

كۈنى

www.meripet.com

بارلىق ئوقۇرمەنلەرنىڭ خەۋىرىدە بولغىنىدەك، ئۇيغۇر ئانا تىلىنىڭ تەقدىرىدە ھازىرمۇ شىددەتلىك ھالدىكى يېڭى ئۆزگىرىشلەر يۈز بېرىۋاتىدۇ. بۇ جەھەتتىكى ئەڭ يېڭى ئەھۋالنى مۇشۇ 10-سېنتەبىر كۈنى "تەڭرى-تاغ تورى" دا ئېلان قىلىنغان "ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئوتتۇرا ۋە ئۈزۈن مەزگىللىك مائارىپ پىلانىنىڭ پىكىر ئېلىش نۇسخىسى"

("新疆中长期教育规划纲
要征意见"، تور بەت ئادرېسى
مۇشۇ ماقالىنىڭ ئاخىرىدا
بېرىلدى) دىن كۆرۈۋېلىش
مۇمكىن. بۇ پىلاندا، 2012-
يىلىغىچە ئىككى يىللىق قوش
تىللىق تەييارلىق سىنىپلىرىنى
ئومۇملاشتۇرۇپ بولۇش، 2015-
يىلىغىچە قوش تىللىق مائارىپنى
ئاساسىي جەھەتتىن
ئومۇملاشتۇرۇپ بولۇش، 2020-

يىلىغچە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ دۆلەت تىلى ۋە يېزىقىنى پۇختا ئىگىلەپ بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىش، مىللىي-خەنزۇ ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلىرىنى بىرلەشتۈرۈش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش، مىللىيلار ۋە خەنزۇلار بىللە ئوقۇيدىغان سىنىپلار ۋە «قوش تىللىق» سىنىپلارنىڭ سانىنى ئاشۇرۇش، ئالىي مەكتەپلەردىكى ئاز سانلىق

مىللەت ئەدەبىياتىغا دائىر ئالاھىدە دەرسلەرنىڭ سىرتىدا، ھەممە دەرسلەرنى خەنزۇ تىلىدا ئوقۇتۇش دېگەنگە ئوخشاش ماددىلار ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

مەن يۇقىرىدىكى «پىلان» نى كۆرۈش بىلەن تەڭ، يېقىندا ئوقۇرمەنلەرگە تونۇشلۇق بولغان كانگاس خانىم بىلەن ئەنگلىيە ئابېردىن («Aberdeen») ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى،

دۇنيادا تونۇلغان قانۇن ۋە ئاز سانلىق مىللەت تىلى مۇتەخەسسىسى، دوكتور روبېرت دۇنبار بىرلىكتە يېزىپ، بۇ يىل (2010- يىلى) بېسىپ تارقاتقان بىر كىتابنى ئوقۇدۇم. بۇ كىتابنىڭ ئىسمى «يەرلىك مىللەت باللىرى مائارىپىنى تىل جەھەتتىكى ئىرقىي قىرغىنچىلىق ۋە ئىنسانىيەت ئۈستىدىن يۈرگۈزگەن جىنايەت، دەپ قاراشقا بولامدۇ-بىر

دۇنياۋى نۇقتىئىنەزەر» دېگەندىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇنىڭ ئېلېكترونلۇق نۇسخىسىنىڭ تور ئادرېسىنى مەن مۇشۇ ماقالىنىڭ ئاخىرىسىغا يېزىپ قويىدۇم. بۇ كىتاب جەمئىي 8 بابتىن تەركىب تاپقان بولۇپ، ئۇلار تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

1. مۇقەددىمە ۋە خۇلاسە

2. يەرلىك مىللەت، قەبىلە ۋە ئاز سانلىق مىللەت باللىرىنىڭ

مائارىپ ھوقۇقلىرى— قانۇنى ئاساسلار

3. تىل ۋە ئانا تىل نېمە ئۇچۇن شۇنچە مۇھىم؟

4. بىلىم ئېلىش ھوقۇقى— مائارىپ ئاساسلىرى

5. بىلىم ئېلىش ھوقۇقى ۋە بىر قىسىم ئېقتىسادىي ئامىللار

6. يەرلىك مىللەت مائارىپى ۋە خەلقئارالىق جىنايەت— ئىرقىي قىرغىنچىلىق

7. يەرلىك مىللەت مائارىپى ۋە خەلقئارالىق جىنايەت— ئىنسانىيەت ئۈستىدىن يۈرگۈزگەن جىنايەت

8. قايسى شەكىلدىكى مائارىپ قانۇن ۋە تەتقىقات نەتىجىلىرىگە ماس كېلىدۇ؟

بۇ كىتابتىكى بىر قىسىم مەزمۇنلار مەن بولۇن «خەلقئارالىق مۇتەخەسسىسلەر نەزىرىدىكى يەرلىك مىللەت مائارىپى ۋە ئانا

تـــل» دېـــگـەن ماقالەمـــدە
تونۇشتـۇرغان مەزمـۇنلار بـلەن
ئوخشاش بولۇپ، ئۇنىڭ 8- باب،
3- بۆلۈمىدىكى «يەرلىك مىللەت،
تەبـــقە ۋە ئاز سـانلىق مىلـلەت
مائارىپىغا بېرىلگەن تەۋسىيىنامە»
دېگەن مەزمـۇن مېنـى بـۇ قېـتىم
ئالاھـــدە جەلـپ قىلـدى. شـۇڭا
مەن ئۇشـبـۇ ماقالەمـــدە ئاشـۇ
مەزمـۇننى تونۇشتـۇرۇپ ئۆتۈشنى
قارار قىلدىم. ئەسلىدىكى كىتاب

جەمئىي 120 بەتلىك بولۇپ، ئۇنىڭدىكى كۆپىنچە مەزمۇنلار ئۇيغۇرلارنىڭ ئەھۋالىغا ناھايىتى ماس كېلىدىكەن. شۇڭلاشقا مەن ئىنگلىزچە بىلىدىغان ئوقۇرمەنلەرگە ئەسلىدىكى كىتابنى بىر قېتىم ئوقۇپ چىقىشنى تەۋسىيە قىلىمەن. شۇنداقلا مەن ئۇيغۇر دىيارىدىكى قېرىنداشلاردىن بۇ كىتابنىڭ ھەممىسىنى، ھېچ بولمىغاندا ئۇنىڭ

ئۇيغۇرلارغا ماس كېلىدىغان قىسمىنى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلدۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىمەن.

ھەممىمىزنىڭ خەۋىرىدە بولغىنىدەك، ھازىرقى زاماندا بىر ئىش قىلىشنىڭ ئەڭ توغرا ئۇسۇلى ئىلمىي ئۇسۇلدىن ئىبارەت. كانگاس خانىمنىڭ ئۇشبۇ كىتابىدا پۈتۈن دۇنيا مىقياسىدا يەرلىك مىللەت مائارىپى ئۈستىدە ئېلىپ

بىرلىغان بىر-ئىككى يۈز يىللىق ئىلمىي تەتقىقاتلارنىڭ نەتىجىسىدە ۋۇجۇدقا كەلگەن ئىلمىي نۇقتىئىنەزەرلەر، ھەمدە ئاشۇ بىلىملەرنى ئاساس قىلغان يەرلىك مىللەت مائارىپىنى قانداق يولغا قويۇش توغرىسىدىكى ئىلمىي ئۇسۇللار بايان قىلىنغان. مەن ھەر بىر ئۇيغۇر قېرىنداشلاردىن كانگاس خانىم ئوتتۇرىغا قويغان بۇ ئىلمىي ئۇسۇللاردىن تولۇق

خەۋەردار بولۇۋېلىشىنى، شۇ ئاساستا ھازىر ئۇيغۇر دىياردا يولغا قويۇلۇۋاتقان «قوش تىللىق مائارىپ» سىياسىتىنىڭ ناتوغرا تەرەپلىرىنىڭ قايسى ئىكەنلىكىنى بىلىۋېلىشىنى، ئاندىن ئىمكانىيەت يار بەرگەن دائىرە ئىچىدە ۋە قانۇنىي يوللار بىلەن ھازىر ئۇيغۇر دىياردا يۈز بېرىۋاتقان ئۇيغۇر مائارىپىدىكى ناچار ئەھۋاللار ۋە ناتوغرا سىياسەتلەرنى ئۆزگەرتىش

يولـدا قولـدىن كېلـشچە تىرىشچانلىق كۆرستىشنى ئۈمىد قىلىمەن.

يەرلىك مىللەت مائارىپىغا بېرىلگەن تەۋسىينامە

تۆۋەندە مەن كانگاس خانىمنىڭ يېڭى كىتابىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان «تەۋسىينامە» لەرنى ئىمكانقەدەر ئەينەن بايان قىلىپ ئۆتىمەن.

يەرلىك مىللەت، تەبىقە ۋە ئاز سانلىق مىللەت مائارىپىغا

بىرلىگەن تەۋسىينامە:

1. ئانا تىل دەسلەپكى 8 يىل ئىچىدىكى ئاساسىي ئوقۇ-ئوقۇتۇش تىلى بولۇشى كېرەك

ھەقسىز مەكتەپ (ياكى دۆلەت ئىگىلىدىكى مەكتەپ) لەردە ئوقۇۋىدىغان يەرلىك مىللەت باللىرى كەم دېگەندىمۇ دەسلەپكى 8 يىل ئىچىدە ئۆزىنىڭ 1-تىلى ياكى ئانا تىلىنى مەكتەپ تىلى قىلىپ قوللىنىشى كېرەك.

بولۇپمۇ دەسلەپكى 6 يىل ئىچىدە قەتئىي شۇنداق قىلىشى شەرت.
مەكتەپنىڭ سەككىزىنچى سىنىپىدىن كېيىن ئانا تىل مەكتەپ تىلى سۈپىتىدە قوللىنىلمىغان تەقدىردىمۇ، ئۇ داۋاملىق تۆردە سىنىپلاردىكى دەرس سۆزلەش تىلى سۈپىتىدە قوللىنىلىشى، ھەمدە پۈتۈن ئوقۇ-ئوقۇتۇش جەريانىدا بىر دەرس سۈپىتىدە ئۆتىلىشى كېرەك.

2. بەر هۆكۇمران ئورۇندىكى يەرلىك ياكى دۆلەت تىلىنى ياخشى ئۆگىنىش

يەرلىك مىللەت باللىرى بەر هۆكۇمران ئورۇندىكى يەرلىك ياكى دۆلەت تىلىنى 2- تىل سۈپىتىدە ياخشى ئۆگىنىشى كېرەك. بۇ تىلنى بىر لاياقەتلىك قوش تىللىق ئوقۇغۇچى باشلانغۇچنىڭ دەسلەپكى يىللىقلىرىدىن باشلاپ ئۆگىنىشى، ھەمدە ئۇنى دەسلەپتە

پەقەت ئېغىزاكى ئۆگۈنۈشتىنلا باشلىشى كېرەك. ئۇنىڭدىن كېيىن بۇ 2-تىل بىر دەرس سۈپىتىدە ئىزچىل تۈردە ئۆتىلىشى كېرەك. بۇ تىل 2- تىل ياكى چەت ئەل تىلى سۈپىتىدە، 2- تىل ياكى چەت ئەل تىلى پېداگوگىكىسى ياكى ئۇسۇلى بىلەن ئۆتىلىشى، ھەرگىزمۇ بالىلارنىڭ ئانا تىلى سۈپىتىدە ئۆتۈلمەسلىكى شەرت.

3. ئانا تىلدىكى ئوقۇتۇشتىن بىر

هۆكۈمران ئورۇندىكى يەرلىك ياكى دۆلەت تىلى ئوقۇتۇشىغا كۆچۈش.

يۇقىرى دەرىجىلىك سىنىپلاردا بەزى دەرسلەر بىر ھۆكۈمران ئورۇندىكى دۆلەت تىلى ياكى خەلقئارالىق تىلدا ئۆتۈلسە بولىدۇ، ئەمما 7- سىنىپتىن بۇرۇن ئۇنداق قىلىنماسلىقى، ھەمدە پەقەت لاياقەتلىك ئوقۇتقۇچىلار بولغان ئەھۋال ئاستىدىلا شۇنداق قىلىنىشى كېرەك.

زۆرۇر تېپىلغانـــدا تەنتەربىيە، مۇزىكـــا ۋە تامـــاق ئېتىشكە ئوخــشاش بــر-ئـككـى ئەمەلىيەتچـانلىقى كۈچلـۈك دەرسلـەر تــۈۋەن دەرىجىلـك سىنىپلاردىن باشلاپ 2- تىلدا ئۆتۈلـــسە بولـــدۇ، ئەممـــا، ماتېماتىكـــا، جەمئىيەتـشۇناسلىق ياكى تارىخقا ئوخشاش ئەقىل ۋە تىل جەھەتــتە يـۇقىرى سەۋىيە تەلەپ قىلىدىغان دەرسلـەر ئەڭ

بولمغانـدىمۇ 7- سـىنىپقىچە باللارنىڭ 1- تىلىدا ئۆتۈلۈشى كېرەك.

4. ئۇنىڭدىن باشقا تىللارنىڭ بىر دەرس سۈپىتىدە ئۆتۈلۈشى

يەرلىك مىللەت باللىرىغا باشقا (يەنى ئانا تىل ۋە 2- تىلدىن باشقا) تىللارنىمۇ بىر دەرس سۈپىتىدە ئۆگىنىش پۇرسىتى يارىتىپ بېرىلىشى كېرەك. بۇ تىللار ئەرەبچە، ئىنگلىزچە، فرانسۇزچە،

ھىندىستانچە، ئىسپانىيەچە ۋە رۇسچە قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

5. ئارقا كۆرۈنۈش بىلەن زىچ باغلانغان مەدەنىي مەزمۇن ۋە ئۇسلۇللار

ئانا تىلنى ئوقۇتۇش تىلى قىلىشنىڭ ئۆزىلا كۇپايە قىلمايدۇ. مائارىپ ۋە ئوقۇتۇش ئۇسۇلىنىڭ مەدەنىي مەزمۇنى مۇنداق ئىككى شەرتنى قانائەتلەندۈرۈشى شەرت.

بىرىنچى، ئۇلار ئارقا كۆرۈنۈشكە ئەھمىيەت بېرىدىغان بۆلۈشى، يەرلىك مىللەت بالىلىرى ياشاۋاتقان مۇھىتقا ئۇيغۇن كېلىدىغان بۆلۈشى، يەرلىك مىللەتنىڭ ئەنئەنىسى، بىلىملىرى، قۇرۇلمىسى، قىممەت قارىشى، تارىخى ۋە كىملىكىگە ھۆرمەت قىلىدىغان بۆلۈشى، يەرلىك مىللەتنىڭ سۆزلىشەلەيدىغان ۋە ساۋاتلىق مىللەت بولۇش

سالاھىيىتىگە ھۆرمەت قىلىدىغان بۆلىشى، ھەمدە ئوقۇتۇش ئۇسۇلى يەرلىك مىللەت خەلقلىرى قوبۇل قىلالايدىغان ئۇسۇل بولىشى كېرەك.

ئىككىنچى، ئوقۇتۇش ئۇسۇللىرى بىلەن ئوقۇتۇش مەزمۇنلىرى باللارنىڭ ۋە ئۇلار ياشاۋاتقان جەمئىيەتنىڭ سەرگۈزەشتىلىرى بىلەن بىلىملىرىدىن باشلىنىشى، ھەمدە باللارنى كۆندىلىك

ئەملىيەتچان تەپەككۇردىن ئىلمىي تەپەككۇرغا ئېلىپ بارىدىغان بۆلشى كېرەك.

6. مۇكەممەل تەربىيىلەنگەن قوش-تىللىق ياكى كۆپ-تىللىق ئوقۇتقۇچىلار

شۇ نەرسە ئۆز-ئۆزىدىن ئايدىڭكى، ئوقۇتقۇچىلار چوقۇم مۇكەممەل تەربىيلىنىشى كېرەك. ئۇنىڭدىن باشقا زۆرۈر بولغان يەنە بىر نەرسە شۇكى، يەرلىك مىللەت

بالىلىرىنى ئوقۇتىدىغان
ئوقۇتقۇچىلار ئەڭ كەم دېگەندە
قوش-تىللىق بولۇشى شەرت.
يەككە تىللىق ئوقۇتقۇچىلار،
بولۇپمۇ بالىلارنىڭ ئانا تىلىنى
بىلمەيدىغان ئوقۇتقۇچىلار، ئىككى
خىل تىلنى ئۆز-ئارا
سېلىشتۇرالمايدۇ، شۇنىڭ بىلەن
بالىلار بىلەن بىرلىكتە ئىككى خىل
تىلدا نېمىنىڭ ئورتاق ئىكەنلىكىنى
ۋە نېمىنى ئايرىم-ئايرىم

ئۇگىلىمسە بولمايدىغانلىقىنى بايقىيالمايدۇ. ئۇنداق ئوقۇتقۇچىلار بالىلارغا ياردەم قىلىپ، يەككە تىللىق بالىلاردا يوق بولغان، پەقەت يۇقىرى سەۋىيىلىك قوش-تىللىق ۋە كۆپ-تىللىق بالىلاردىلا بار بولغان پايدىلىق ئامىللارنى بالىلارغا بىلدۈرەلمەيدۇ. شۇنداقلا بىر يەككە تىللىق ئوقۇتقۇچى قوش-تىللىق بولۇش يولىدا تىرىشۋاتقان

بالىلار ئۆچۈن بىر ياخشى ئۈرنەك بولالمايدۇ.

7. يەرلىك مىللەت ئاتا-ئانىلىرى، جەمئىيەتتە ۋە مائارىپ ئەمەلىيىتىدە ئۇقۇش-ئوقۇتۇش تاللاشلىرى ھەققىدە يېتەرلىك ئىلمىي-تەتقىقات ئاساسىغا ئۇيغۇن ئىلمىي بىلىملەرگە، ياخشى ئۆلگىلەرنى يارىتىش يولىدا ئادۋوكاتلىق قىلىشقا موھتاج.

يەرلىك مىللەت ئاتا-ئانىلىرى

ئۆز پەرزەنتلىرى ئۆچۈن ھەر خىل ئوقۇ-ئوقۇتۇش تاللاشلىرىغا ئىگە قىلىنىدىغان بولسا، ئۇلار ئالدى بىلەن كۆپ-تىللىق مائارىپنىڭ جەريانلىرى ۋە ئۇسۇللىرى ھەققىدە، شۇنداقلا ئوخشىمىغان تاللاشلارنىڭ ئوخشىمىغان ئۆزۈن-مۇددەتلىك ئاقىۋەتلىرى ھەققىدە پۇختا ئىلمىي تەتقىقات نەتىجىلىرىگە ئاساسلانغان ئۇچۇرلارغا ئېھتىياجلىق بولىدۇ.

ئەگەر ئۇلار بۇنداق ئۇچۇرلارغا ئېرىششەلمەيدىكەن، ب د ت قانۇنىدا بەلگىلەنگەن، يەرلىك مىللەت خەلقى چوقۇم بەرمىسە بولمايدىغان «تولۇق چۈشىنىپ تۇرۇپ بەرگەن ماقۇللۇق» دېگەن نەرسە مۇمكىن ئەمەس بولۇپ قالىدۇ، ياكى ئۇ بىر ساختا نەرسىگە ئايلىنىپ قالىدۇ. مائارىپ ھوقۇقى ئىگىلىرىمۇ مۇشۇنداق ئۇچۇرلارغا ئېھتىياجلىق ــ ھازىر

ئۇلارنىڭ ئىنتايىن ئاز بىر قىسمىلا بۇ جەھەتتە يېتەرلىك ئۇچۇرغا ئىگە بولۇپ، ھازىرقى نۇرغۇن قارارلار نادانلىق ئاساسىدا ئېلىنىۋاتىدۇ. ياخشى ئۇلگىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈشكە قارىتىلغان ئادۋوكاتلىق، ئۇلار ئۇچۇن ئېلىپ بېرىلىدىغان بەس-مۇنازىرە ۋە ئۇلارغا تايانچ بولىدىغان تەتقىقاتلار كەم بولسا بولمايدىغان نەرسىلەردۇر.

8. سۇپەتلىك مائارىپ

تۈزۈلمىسىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈش ئۈچۈن مەكتەپلەردە ۋە جەمئىيەتتە سىستېمىلىق ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىشقا توغرا كېلىدۇ. بۇ ھازىرقى سىستېمىنىڭ ئىنسانىيەتكە قانداق زىيانلارنى ئېلىپ كېلىدىغانلىقى توغرىسىدىكى بىلىملەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئەينىكىدۇر. جەمئىيەتتىكى سىستېمىلاشقان تەڭسىزلىك مەكتەپلەر ئىچىدىمۇ ئەكس ئېتىدۇ ۋە پەيدا بولىدۇ. يەرلىك مىللەتلەر، تەبىقە خەلقلىرى ۋە نۇرغۇن ئاز سانلىق مىللەتلەر جەمئىيەت بالىدىقىنىڭ ئەڭ ئاستىدا تۇرىدۇ. ھازىر ئوخشىمىغان دەرىجىلەرنىڭ ھەممىسىدە سىستېمىلىق ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىش زۆرۈر.

هوقۇقــدارلارنىڭ هــازىرقى سىستېمىنىڭ يالغۇز يەرلىك مىللەت ۋە ئاز سانلىق مىللەتلەرگە ئېلىپ كېلىدىغان زىيانلىرى ھەققىدىلا ئەمەس، ئۇنىڭ پۈتۈن دۇنيا جەمئىيەتلىرىگە ئىقتىسادىي، مائارىپ ۋە ئىجادچانلىق جەھەتتىكى ئىسراپچىلىق ئارقىلىق ئېلىپ كېلىدىغان زىيانلىرى ھەققىدىكى تېخىمۇ كۆپ ئۇچۇرلارغا ئېھتىياجى بار. ھازىرقى

سىستېما مەكتەپلەردە تىل
جەھەتتىكى كۆپ-رەڭلىكنى
ئازايتىپلا قالماي، بىئولوگىيە
جەھەتتىكى كۆپ-خىللىقنى
قانداق ساقلاشقا ئائىت
بىلىملەرنىمۇ يوقىتىپ، شۇ ئارقىلىق
يەر شارىدىكى ئىنسانلار ئۈچۈن
ناچارلىشىپ مېڭىۋاتقان بىر
شەرت-شارائىتنى ۋۇجۇدقا
كەلتۈرۈۋاتىدۇ. بىزنىڭ بۇ كىتابنى
يېزىشتىكى مەقسىتىمىز،

ئوقـۇرمەنلەرنى نـېمە ئۆچـۈن ئۆزگەرتـش ئېلىـپ بېرىش كېرەكلىكـى، قانـداق ئۆزگەرتـشلەرنى ئېلىـپ بېرىش كېرەكلىكـى، ۋە ئىنـسانلار دۇچ كېلىدىغان قىيىن ئۆتكەللەرنىڭ نـېمە ئىكەنلىكىنـى چۈشـىنىش ئۈچـۈن زۆرۈر بولغـان بىر قىسىم قـوراللار بىـلەن تەمىنلەشـتىن ئىبارەتتۇر.

ئاخىرقى سۆز

دۆلەت ۋە مىللەتپەرۋەرلىك يالغۇز بىر ئىدىلوگىيە ياكى سىياسەتنىڭ بىر شەكلى بولۇپلا قالماي، ئۇ بىر مەدەنىيەت ھادىسىسى بولۇپمۇ ھېسابلىنىدۇ. شۇڭلاشقا مىللەتپەرۋەرلىك ئىدىيولوگىيىسى بىلەن مىللەتپەرۋەرلىك ھەرىكىتى مىللىي كىملىك بىلەنمۇ ناھايىتى زىچ باغلانغان بولۇپ، ئۇ بىر كۆپ

ئۆلچەملىك ئۇقۇمنى تەشكىل قىلىدۇ، ھەمدە بىر ئالاھىدە تىل، بىر قىسىم ھېسسىياتلار ۋە سىمۋوللىزىمنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن تارىختا ئۆتكەن نۇرغۇن ھۆكۈمدارلار باشقا بىر مىللەتنى ئاسسىمىلاتسىيە قىلىپ يوقىتىشتا، ئىشنى ئالدى بىلەن ئۇلارنىڭ تىلىنى يوقىتىشتىن باشلىغان. جۇڭگودىكى بىر يۇقىرى دەرىجىلىك خەنزۇ ئەمەلدارنىڭ

يېقىندا «مىللىي مەدەنىيەتنىڭ گۈللىنىشى، ھەممەدىن بەك تىلنىڭ گۈللىنىشىدىن ئىبارەت. تىل – بىر مىللەتنىڭ جېنى. بىر مىللەتنى كۆڭۈلدىكىدەك كونترول قىلىشنىڭ ئەڭ ياخشى ئۇسۇلى – ئۇنىڭ تىلىنى ئاستا-ئاستا يوقىتىشتىن ئىبارەت.» دېگىنىمۇ يۇقىرىدىكى ئىلمىي ئۇقۇمغا ئاساسلانغان.

ھەممىمىزنىڭ كۆرۈپ تۇرغىنىدەك، ئۇيغۇر تىلى ھازىر

ھەر خــــــل خىرىـــــسلارغا دۇچ كېلىۋاتـــدۇ. لېكىن، ئۆزىمىزنىڭ ئانا تىلىنى قوغداپ قېلىشتا، بىز ئۇيغـــۇرلار ھــــازىر پۇتـــۇنلەي چارىسىزمۇ ئەمەس، ھەمدە مەڭگۈ پۇتـۇنلەي چارىـسىزمۇ قالمـايمىز. مېنىــڭ بــۇ يەردە ئوقــۇرمەنلەرگە مۇنـداق بىــر ھېكـايىنى سۆزلەپ بەرگۈم كېلىۋاتىدۇ. بىر ئوغۇل بـالا دادىــسى بىـلەن بىـر يېزا يولــدا مېڭىپتـــۇ. ئۇلار بـــر ئۆرۈلـــۈپ

چۈشۈپ يولنى توسۇۋالغان چوڭ دەرەخنىڭ قېشىغا كەلگەندە، بالا دادىسىدىن سوراپتۇ: «دادا، سېنىڭچە مەن بۇ دەرەخنى يۆتكىيەلەمدىمەن؟» دادىسى دەپتۇ: «ئەگەر سەن بارلىق ئارتۇقچىلىقىڭنى ئىشقا سالساڭ، مېنىڭچە ئۇنى چوقۇم يۆتكىيەلەيسەن.» بالا بارلىق كۈچى بىلەن بۇ دەرەخنى كۆتۈرۈشكە، تارتىشقا ۋە

ئىتترىشكە ئۇرۇنۇپتۇ، ئەمما ئۇنى مەدىرلىتالماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىرادىسىدىن قايتقان ھالدا دەپتۇ: «دادا، سەن خاتالىشىپسەن. مەن ئۇنى يۆتكىيەلمىدىم.» دادىسى دەپتۇ: «يەنە بىر قېتىم سىناپ باق.» بۇ قېتىم بالا دەرەخ بىلەن ھەپىلىشۋاتقاندا دادىسى كېلىپ ياردەملىشىپتۇ، ھەمدە ئىككىسى بىرلىكتە دەرەخنى يولنىڭ بويىغا ئىتتىرىپ چىقىرىپ قويۇپتۇ.

شۇنڭدىن كېيىن دادىسى دەپتۇ:
«بالام، 1- قېتىم سەن ھەممە ئارتۇقچىلىقنى ئىشقا سالمىدىڭ — سەن مەندىن ياردەم سورىمىدىڭ.»
بۇ ھېكايە بىزگە مۇنداق بىر مۇھىم دەرسنى ئۆگىتىدۇ: دۇنيادا نۇرغۇن ئىشلار باركى، بىز ئۇلارنى يالغۇز قىلالمايمىز، بۇ دېگەنلىك ئۇ ئىشلارنى قىلغىلى بولمايدۇ، دېگەنلىك ئەمەس. ھەممىمىزنىڭ

ئەتراپىدا بىز ئىشقا سېلىپ، ئۆز نىشانىمىزنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن پايدىلانساق بولىدىغان نۇرغۇن مەبلەغلەر بار. بۇ يەردىكى مۇھىم نەرسە ئۆزىمىزنىڭ بارلىق ئالاھىدىلىكىدىن تولۇق پايدىلىنىشنى ئۆگىنىۋېلىش. بۇ ئالاھىدىلىك ئۆز-ئۆزىنى تىزگىنلەش تۇيغۇسى، ئىرادە ۋە مۇھەببەت قاتارلىق ئىچكى مەبلەغلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

شۇنداقلا تاشقى مەبلەغلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

مەن ئۇشبۇ يازمامنى تۈۋەندىكى ئىككى ئابزاس سۆز بىلەن ئاخىرلاشتۇرىمەن. بىر خەلقئارالىق مۇتەخەسسىس يېقىندا ئۇيغۇر تىلىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى ئۈستىدە توختالغاندا مۇنداق دېگەن: «ئۇيغۇرلار ئۆمىدۋارلىقنى يوقاتماسلىقى كېرەك. خۇددى بىر قەدىمكى پەلسەپىنىڭ دېگىنىدەك،

بــــز ئۆز ئانــــالىزلىرىمىزدا ئۆمىدسىزلىنىــــشكە مەجبــۇرى بولــــساقمۇ، ئۆز ھەرىكىتىمــــىزدە ئۆمىدۋار بولۇشىمىز كېرەك.» يەنە بىر خەلقئارالىق مۇتەخەسسىس مۇنــداق دېــگەن: «مەن بۆگــۈن ئىــسپانىيىدىكى بىــر كونفېرېنــستا بېرنــاردو ئاتزاگــا (« bernardo atxaga») نىڭ سۆزىنى ئاڭلىدىم. ئۇ ئۆز سۆزىدە ئۆزىنىــڭ داۋاملىق ھالــدا ئانــا تىلــى ئۇســكېرا

(«eusquera») نـــى ئـــشلتتش هوقـــۇقى، هەمـــدە فرانكـــو («franco») دەۋردە ئۆز بېشـدىن ئۆتكـــۈزگەن جمقتـــۇرۇش سياسەتلىرى ئۇستىدە توختالدى. مەن كاتـــالان («catalan») دا ئۆز بېـشمدىن ئۆتكـۈزگەن ئـشلار بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ماڭا ئۇنـڭ دىگەنلىرنىـڭ هـــېچ قايىســـى غەلــتە، يېڭــى، يــاكى باشــقچە تۇيۇلمـــدى. جۇڭگـــو هۆكـــۇمتى

ئۇيغۇرلار ئۈستىدىن يۈرگۈزۈۋاتقان قورقۇتۇش سىياسىتى يۇقىرىقىلار بىلەن ئوپمۇ-ئوخشاش. بۇ يەردىكى ئەڭ ئېچىنىشلىق ئەھۋال شۇكى، بىز ئىسپانىيىدە 44 يىل دەردىنى تارتقان سىياسەت ناتزى ھۆكۈمىتىنىڭ بىر ئۇچى، ئىنتايىن ئۇچى، دىكتاتورلىقدىن كەلگەن بولۇپ، ھازىر جۇڭگودا ئۇيغۇرلارنىڭ بېشىغا كەلگەن سىياسەت بولسا

سولچىلاردىن كېلىۋاتىدۇ. مېنىڭ يەر شارى يۈزىدىكى ئۈزۈن مۇددەتلىك ھاياتىم ماڭا شۇنى ئۆگەتتىكى، بىزنىڭ دىكتاتورچىلارغا تاقابىل تۇرالايدىغان بىردىن-بىر قورالىمىز بىزنىڭ يۈرىكىمىزدىن ئىبارەت. بۇ ئۇچۇر ئۇيغۇر تىلىدا سۆزلىشىدىغان بارلىق كىشىلەرگە يېتىپ بېرىشى كېرەك. ئۇلار ئۇيغۇر تىلىدىن ھەرگىزمۇ ۋاز

كەچمەسلكى كېرەك. ئۇيغۇرچنى تويدا ۋە باشقا كۆڭۈل-ئېچىش پائالىيەتلىردە ئىشلىتىشى كېرەك. ماتەم مۇراسىمدا ۋە ئازابلانغاندا ئىشلىتىشى كېرەك. ئائىلدە ۋە باللارغا ئىشلىتىشى كېرەك. ئۇنىڭدىن ھەرگىزمۇ ۋاز كەچمەسلكى كېرەك. ئەگەر بىزنىڭ خەلقىمىز ئۆزىمىزنىڭ ئانا تىللىنى ۋاسكونىيا، كاتالونىيا، گالىشىيا ۋە ۋالەنشىيان

vasconia, catalonia, galicia, »)
«valencian») رايونلىرىدىكى بىر-
بىرى بىلەن يېقىن ئارىلاشقان
ۋاقىتلىرىدا، مۇھەببەتلەشكەن
ۋاقىتلىرىدا، قايغۇرغان ۋاقىتلىرىدا
ۋە كۆڭۈللۈك تۇرمۇشدا ئىشلىتىپ
تۇرمىغان بولسا، بىزنىڭ تىلىمىز
ئاللىقاچان يوقىلىپ كەتكەن
بولاتتى. ئەمما، ئانا تىلنى
خۇسۇسىي هاياتتا قوللىنىشنىڭ
ئۆزىمۇ بىر قوللىنىش. بىزنىڭ ئانا

تىلىمىز مەكتەپتە ئۆتۈلمىگەن بولسىمۇ، خەلقىمىز ئۇنى ئۆزلۈكىدىن ئۆگەندى. گەرچە بىز ئىنتايىن ئۇزۇن ۋاقىت ساقلىغان بولساقمۇ، بىز ئەڭ ئاخىرىدا ئۆز ئانا تىلىمىزنى ئاممىۋى سورۇنلاردا ئىشلىتەلەيدىغان ھوقۇققا قايتا ئېرىشتۇق. بىزنىڭ يۈرىكىمىزنى ھېچ كىم يىپقەلمەيدۇ. ئۇنى پەقەت ئۆزىمىزلا يىپقەلەيمىز.»

بۇ يازمىدا تىلغا ئېلىنغان ئەسەرلەرنىڭ تور ئادرېسلىرى:

مۇشۇ ماقالىدا پايدىلانغان كانگاس خانىمنىڭ يېڭى كىتابى:

http://www.e-pages.dk/grusweb/55/

新疆中长期教育规划纲要征意见:

http://www.tianshannet.com/news/content/2010-09/10/content_5228398.htm

ئەركىن سىدىقنىڭ بارلىق يازمىلىرى:

http://www.meripet.com/Sohbet/

(بۇ ماقالىنى ھېچ كىمدىن رۇخسەت سورىماي، مەنبەسىنى ئەسكەرتكەن ھالدا باشقا ھەر قانداق تور بەتلەردە ئېلان قىلىسىڭىز بولۇۋېرىدۇ)